

THOMAS HOBBS (1588. – 1679.)

Ivan Macan

SADRŽAJ

1. ŽIVOT I DJELA
2. TEMELJNA MISAO I TEMELJNI POJMOVI
3. SKICA HOBBSOVA SUSTAVA
 - 3.1 Nauk o prirodi
 - 3.2 Nauk o čovjeku
 - 3.3 Nauk o državi (De cive – Leviathan)

ZAKLJUČAK

1. ŽIVOT I DJELA

U Thomasu Hobbesu susrećemo se s jačim pokretačem empirističke ideje, nego što je to bio njegov prethodnik F. Bacon. Mnogostran u svojim zanimanjima na znanstvenom, književnom i političkom području, ističe se i time što je dulji razmak života (dvadeset godina) proboravio u Francuskoj i na Kontinentu, upoznao se s mnogim kontinentalnim misliocima i znanstvenicima svoga vremena s kojima je izmjenjivao misli i što mu je pomoglo da postavi vlastiti, premda u mnogočemu nedorađeni i oprečni filozofski sustav.

Hobbes se rodio kao sin seoskog župnika u Malmesburyu (između Bristola i Oxforda). S 15 godina dolazi u Oxford. Tamo na njega odbojno djeluju puritanski duh i nominalističko-skolastički način obrazovanja. Dvadeset godina, od 1608. do 1628. godine bio je dvorski majstor, pratilac, privatni tajnik i prijatelj lorda Cavendisha. Susreo je Bacona i Herberta Cherburya koji su sigurno utjecali na njegovu mišljenje o državi i religiji. G. 1629. preveo je Tukidida kao znak svoje velike povezanosti sa starima, a od 1631. odgajao je sina od svog u međuvremenu preminulog prijatelja. Na svojim putovanjima sa svojim odgajnikom susreo se u Parizu s Mersenneom, a u Italiji s Galilejom.

Tako je pomalo počeo graditi i vlastiti sustav misli. Početkom g. 1640. piše djelo *Počeci prirodnog i državnog prava* koji su bili tiskani tek deset godina kasnije i bez njegova zaanja. Od 1640. do 1651. g. živi u Parizu i upoznaje Gassendia i Descartesa, a 1642. počinje izdavanjem svog sistema s trećom knjigom *O građaninu*. Bio mu je važniji suverenitet države od njezina oblika, što je najbolje izrazio u djelu *Leviathan* (1651). Ta morska neman (uzeta iz Jobove knjige) najbolje odražava državu koja zapovijeda o svjetovnim i duhovnim stvarima. To je djelo vrlo uzbudilo osobito duhovnu gospodu svih konfesija. Hobbes je bio kao "otac ateista" potjeran s kraljevskog dvora, ali se ukratko vratio u Englesku. Sad je objelodanio i

prvu knjigu svog sistema *O tijelu* koja je sadržavala logiku, "prva" filozofiju i filozofiju prirode, a teološku je metafiziku opet odbacio. Nekoliko godina kasnije slijedila je i druga knjiga *O čovjeku* koja je u biti usmjerena psihološki.

2. TEMELJNA MISAO I TEMELJNI POJMOVI

Hobbes stoji čvrsto na tlu nove prirodne znanosti. Jedino je matematika slobodna od prepirki i usmjerena na istinu. A nauka koja dogmatski radi o državi i o pravdi puna je strasti i egoizma. Prirodnu znanost valja izgraditi u neosvojivu tvrdavu. U prirodi se sve zbiva na mehanički način i iz jedne materije nastaju sve pojave u stvarima. Iste je poglede htio proširiti i na društveni život. Hobbes želi čovjeka i državu promatrati kao neki sat ili neki drugi složeni stroj. Dakako da je takvo gledište izazvalo prigovor materijalizma. Ali Hobbes je i taj "stroj" još dalje analizirao kako bi došao do temeljnih pojmova. Svaka znanost mora početi od definicija kao proizvoljno dogovorenih imena za stvari. "Istina se lijepi za riječ, a ne za stvar"¹. A imenovane stvari s kojima počinje filozofija samo su naši osjeti i predodžbe o stvarima. Od njegovih četiriju kategorija, a to su: tijelo, svojstvo, predodžbe i imena, najprvotnije su predodžbe, kojima se pridružuju još prostor i vrijeme. Filozofija je, prema tome, *nauka o tjelesima*. A kretanje i veličinu treba najprije promatrati "u sebi", tj. apstraktno. Njegov prvi princip glasi: svaka je promjena kretanje. Zato je Hobbes morao stvoriti svoj sistem kao nauku o kretanju ili o djelatnostima prirodnih ili političkih tijela.

3. SKICA SUSTAVA

Podijelit ćemo njegov sistem na one dijelove koje je on sam postavio: tijelo, čovjek, građanin (*corpus, homo, civis*).

3.1 Nauk o prirodi

Znanost zaključuje od pretpostavljenih uzroka na njihove nužne učinke i od priznatih učinaka na moguće uzroke. Uzrok i učinak su dijelovi jednog sveobuhvatnog procesa. Sve što se zbiva, zbiva se iz nužnih uzroka. Hobbes zato svu spoznaju Prirode svodi na oblik i kretanje. Sekundarna svojstva su samo vrste subjektivnih shvaćanja i ne spadaju pod pojam tijela. Uzrok kretanja može biti samo neko drugo već pokretano tijelo ili također tijelo koje se opire. Kretanja se mogu kao veličine zbrajati i oduzimati jer ona potpadaju pod matematske zakone. Njihova je mjerna jedinica ono kretanje koje se odvija u najmanjem prostoru i u najkraćem vremenu (*conatus*) čija se brzina zove *impetus*, a povezana s veličinom zove se sila. Opažanje je kretanje unutrašnjih dijelova tijela koje opaža, tj. osjetnih organa koji se pokreću kretanjem

¹ Lat.: *Veritas in dicto, non in re consistit*

izvanjskih predmeta. Osjetna su svojstva izvanjskih stvari stoga samo modifikacije subjekta koji opaža. Kao njihovo središte Hobbes sluti spoj živčanih korijena sa srcem.

Neizmjernost svemira je nedohvatna, dokaz za početak svijeta je nemoguć, a nije moguće zamisliti ni prvi uzrok kao nepokretan. Od praznog prostora čini mu se vjerojatnijim neki eterski fluid.

3.2 Nauk o čovjeku

Za Hobbesa je i čovjek samo primjer da kauzalnost sigurno vrijedi. Ljudsko djelovanje je bez izuzetka nužno. Volja nije slobodna. Zato su ga napadali kao ateista. Svoju je nauku branio u raspravi s jednim anglikanskim biskupom po imenu Bramhall i došao do sljedećih tvrdnji: nitko nema u vlasti svoju buduću volju. Samo posljednja težnja iza koje neposredno slijedi djelovanje otvorena je za tuđe prosuđivanje, a ne i svi prijašnji preduvjeti. Ništa se ne zbiva bez uzroka. Ne postoji slučaj buduću da svi uzroci i njihovo zajedničko djelovanje proizlaze iz volje i djelovanja Božjeg. No Hobbes ipak ne poriče da možemo činiti i nešto što želimo i da se u nutрини osjećamo slobodnima i nesputanima.

U *praktičnoj psihologiji* u središtu stoji nauka o strastima zato jer dinamička osnova Hobbesova mišljenja može naći svoje zadovoljenje samo u istraživanju akcije i protuakcije afekata. Nasuprot privlačnim afektima ugođe, ljubavi i težnje dolaze odbojni afekti bola, odbijanja i straha. Ti se opći afekti granaju u dugačak niz posebnih afekata s moći i slavom na vrhu. Svaki čovjek osjeća ugodnim kad ima nešto više no drugi, a ljutnju kad mu nešto nedostaje. Samo licemjerje nastoji sakriti taj prirodni egoizam. Potrebno je čovjeka ostaviti u blizini životinje te i mišljenje i govorenje razumijevati u vezi s tom općom dinamikom.

Premda čovjekova narav uvijek ostaje ista, ipak postoji *napredak* u kulturi. Istina, nevolja je majka svih pronalazaka, ali pronalasci oslobađaju kretanje prema naprijed, a najviše ga pospješuje geometrija koja najviše pridonosi prijelazu iz barbarstva u kulturu. Kriva mišljenja imaju svoje vrelo u praznovjerju i religiji (osim one "prave" religije). Strah pred nadnaravnim duhovima i kaznama nastaje samo iz nepoznavanja prirodnih uzroka. On održava ono "carstvo tame" koje bi trebalo dokrajčiti poučavanje i odgoj. A tome najviše služi novo utemeljenje prirodnog prava, na koje se nadograđuju etika i politika.

3.3 Nauk o državi (De cive - Leviathan)

Svojom naukom o prestanku prirodnog stanja, kad je nastala država, Hobbes ne želi prikazivati povijesni razvoj. On želi otkriti logičke preduvjete za građansko čovjekovo stanje. Polazi od tradicionalne definicije prirodnog prava prema kojoj svakome pripada njegovo. No dok se to "njegovo" ne utvrdi konsenzusom, mora nastati stanje rata *sviju protiv svih* jer po

prirodi je *homo homini lupus*, čovjek je čovjeku neprijatelj (vuk). Rat tu ne znači organiziranu borbu, nego stanje u kojem se nasilje plaća nasiljem. Budući da je to stanje "protuslovlje u samom sebi" mora među ljudima doći do ugovora u kojem se svaki pred svakim slijepim podlaganjem zapovijedi nečega odriče.

Država se, dakle, ne može tumačiti na temelju prvotnog nagona za društvenošću (Aristotel, Grotius), nego pravilno shvaćenim nagonom za samoodržanjem. Um nas, naime, uči da nikakva sigurnost ne postoji bez sloge i sile, niti se sloga može postići bez sile. Ako nagon za samoodržanjem prisiljava na samoograničenje, onda se pročišćava subjektivno pravo čiste volje za moću objektivnim pravom mira koji počiva na održavanju ugovora i time na razumnoj općoj volji. Na takav način nastaje umjetna tvorevina države.

Logičkoj dosljednosti odgovara u moralu *pravednost*, kao što je nepravda slična protuslovlju. Da bi se pravda održavala, mora država u vidljivom poglavaru, državnom suverenu, imati neograničenu vlast, jer on predstavlja ujedinjenu moć svih. Vladar, ili bolje, zakon kojeg je on izvršitelj, vrijedi kao javna savjest pred kojom moraju zašutjeti sva privatna mišljenja i savjesti. Država odlučuje o dobru i *objektivno* dobro ne postoji. *Salus publica summa lex esto* - tome se zakonu moraju svi podložiti. Društvo, sloboda, vlasništvo mogu postojati samo tako dugo dok ih država trpi. Jedino što suveren ne može narediti jest: ubiti sebe ili svoga bližnjega.

No taj se državni apsolutizam utemeljuje na razumu, tj. na pravdi, skromnosti, pravilnosti, vjernosti i ljudskosti. Pred svim drugim autoritetima ostaje građanin slobodan, tako posebno pred *Crkvom*. Crkvenoj je politici posvećen drugi dio *Levijatana*. Vjerske istine treba prihvatiti, a ne ih prosuđivati na temelju znanstvenih razloga. Ne smije postojati raskorak između vjerskih postavki i aktualnog života svećenika. Premda je Hobbes državu priznavao kao najvišu instancu u stvarima vjere, ipak je posebno isticao kršćanski poziv države. "Kraljevstvo Božje" je najprije "prirodno kraljevstvo" u kojem Bog djeluje kao "davalac prava uma i njegova mirovnog poretka". Svijest o vlastitoj slabosti i divljenje prirodnim događajima nuka nas da Boga prihvatimo kao stvoritelja i poštujemo ga kao gospodara toga svijeta te ga nadredimo i samom naravnom pravu. Iznad "kraljevstva Božjeg" postoji i proročko kraljevstvo za koje je potrebna objava ako želimo izbjeći dvostruku zamku ateizma i praznovjerja. To drugo kraljevstvo nije, doduše, od ovog svijeta, ali je zemaljski život pripremanje na pravo Kristovo gospodstvo, a put u kršćansku budućnost jest mirovni poredak utemeljen na državnom ugovoru.

Uvid u nužnost takvog razumnog državnog uređenja izrasta iz prirodne ljudske težnje za mirnim i lagodnim životnim uživanjem i za mirnim ophođenjem, kao i iz straha pred smrću i nasiljem. Premda se Hobbes usudio samo napola otkriti svoje misli, kako sam priznaje, one se ipak odlikuju svojom neovisnošću pred tradicijom. Njegova država ne poznaje privilegirane klase.

Hobbes, koji je Galilejeve temeljne principe najprije prenio na sveukupno područje svijeta i čovjeka, morao je još sam doživjeti da su njegova djela bila g. 1654. stavljena na rimski indeks. No u Engleskoj je Locke upotrebljavao njegov nauk o spoznaji i psihologiju, a Berkeley njegovu metafiziku. No njegova politika i moral ubrzo su našli i svoje odlučne protivnike.

ZAKLJUČAK

Naslov *Levijatan* je odlično izabran: država kako ju je Hobbes zamislio je doista čudovište. To je ona u prvom redu po tome što je njezin postanak čisto logički i a priori; ona ni u čemu ne odgovara stvarnosti kakvu nam pokazuju povijest i promatranje. Divlji čovjek, društveni ugovor, to su mitovi, jer kako god čovjek bio primitivan, on živi u društvu. Aristotel je to puno pravilnije vidio kad je napisao da je čovjek "po naravi društveno biće". S druge strane, Hobbesova je država čudovište jer raspolaže apsolutnom vlašću. Režim koji Hobbes uspostavlja i koji predočuje kao jedino mogući je ono što je Aristotel zvao tiranijom i što se i u naše dane naziva diktaturom. Pojedinaac koji je u stanju prirode imao sva prava, nema više ništa od toga u društvu, osim ono što vladar smatra korisnim da mu prizna.

Hobbes je svojim nasljednicima dao u baštinu više problem nego neki nauk: pod kojim uvjetima pojedinci koji imaju asocijalnu narav mogu oblikovati društvo? Cijelo jedno stoljeće je politička filozofija nastojala riješiti taj problem, kojem su pretpostavke krive i koji zapravo i ne može dobiti zadovoljavajuće rješenje. No, empirističke skretnice koje je on postavio i njihovi utjecaji postati će osobito vidljivi kod kasnijih britanskih mislilaca, velikih empirista 17. i 18. stoljeća.